

Huis
van God
Het kerkgebouw

Een gezamenlijk project

Herbestemming van kerkgebouwen

Het mooiste en beste dat men kan maken

SPECIAL: Beleidskatern Kerkgebouwen

PRIESTER OF DIAKEN WORDEN VANUIT JE BEROEP

*een deeltijdopleiding met een eigen
aanbod aan hen die vanuit hun beroep
priester of diaken willen worden*

Informatie: Priester- en Diakenopleiding Bovendonk
Hofstraat 8 · 4741 AK Hoeven · Telefoon: 0165-504277
E-mail: secretariaat@bovendonk-opleidingen.nl
Website: www.bovendonk-opleidingen.nl
Uw steun is welkom: P 2580680 t.n.v. Stichting PDOB te Breda

Uitvaartverzorging van Gemert

Heuvelstraat 181, 4812 PJ Breda
tel: 076 - 521 28 68
www.gemert-uitvaart.nl

Dag en nacht bereikbaar
Voor een persoonlijke verzorging
van crematie of begrafenis.

Vraag ons gratis
informatiepakket aan.

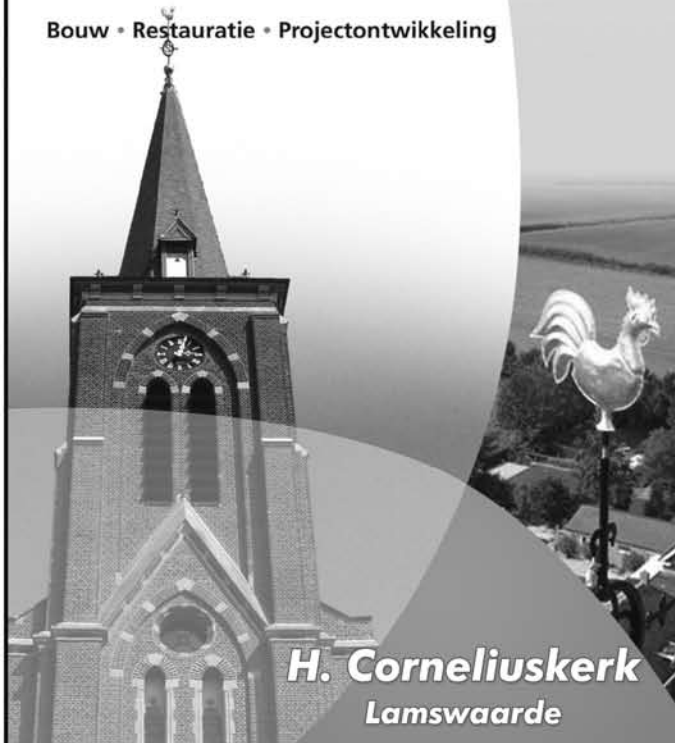
Uw wens ... onze zorg

de Bonth van Hulten

Postbus 115 - 5250 AC Vlijmen - Telefoon 073 - 5119022
E-mail bvh@volkerwessels.com - Website www.bonthvanhulten.nl

Bouw · Restauratie · Projectontwikkeling

H. Corneliuskerk
Lamswaarde

ook voor u
de juiste
bouwteampartner

Rat Verlegstraat 116 Postbus 3274 4800 DG Breda, telefoon (076) 565 32 50, fax (076) 565 39 25

www.wintersbouwbedrijf.nl

Dit magazine is een uitgave van het bisdom Breda. Het verschijnt als kwartaalblad. Een individueel postabonnement is mogelijk tegen betaling van een bijdrage voor de verzend- en administratiekosten. Het blad is gratis.

Stuur voor een postabonnement voor 2009 een e-mail naar: magazine@bisdombreda.nl en maak ten minste € 10,- over op girorekening 1066316 t.n.v. Uitgeverij bisdom Breda, o.v.v. postabonnement magazine, postbus 90.189, 4800 RN Breda. Of bel T 076 5223444. Nummers worden toegestuurd na ontvangst van uw betaling.

Redactie

Monique van Delft,
Peter Hoefnagels,
Hans de Jong,
Frank van der Linden,
Daphne van Rosendaal
(hoofdredacteur).

Beeld/fotografie

I. Bertens (p. 6, 12, 14-15,
18-19, 20, 22, 26)
J. Holthuis (25)
R. Mangold (p. 4)
M. Remery (p. 17)
J. Wouters (p. 7, 8, 9, 11)

Adres redactie

E magazine@bisdombreda.nl
T 076 5223444
F 076 5216244
Postbus 90189
4800 RN Breda

Advertentieverkoop

Acta Uitgeversorganisatie
E info@actauitgevers.nl
T 0475 463465
Postbus 7160
6050 AD Maasbracht

Vormgeving en druk

Brainstorm & Concept, Breda

Issn nummer: 1874-0480

Een gezamenlijk project van God en mensen	4
Het kerkgebouw: het huis van God	
<i>Project bisdom van Breda</i>	6
<i>Jan Rubbens:</i>	
'Voor mij is geloof ingebed in mijn leven'	7
<i>Jan Walraven:</i>	
'Geloof en cultuur zijn met elkaar verweven'	8
<i>Jan van de Lest: 'De sfeer van inkeer en devotie spreekt mensen aan'</i>	9
Zevenhonderd jaar bidden in Breda	10
Herbestemming van kerkgebouwen	12
Het mooiste en beste gebouw dat men kan maken	16
Zorg voor kerkelijk kunstbezit	18
Monumentenstatus en het kerkgebouw	20
Het heilige in de wereld	22
Diocesane Pastorale Raad over kerkgebouwen	24
De liturgie van de kerkwijding	26
Kerk in de steigers	27
SPECIAL: Beleidskatern Kerkgebouwen	

Van de redactie

Bij alles wat parochies en bisdom ondernemen geldt: het geloof voorop. Voor kerkgebouwen betekent dit dat het kerkgebouw het huis van God is. Het kerkgebouw, door mensen opgericht, maakt letterlijk ruimte voor God.

De kerk is een sacrale ruimte. Dat is van betekenis voor het gebruik en onderhoud, de inrichting en eventuele herbestemming. Voor bestuurders is daarom in het hart van dit magazine een uitneembaar katern opgenomen met beleidskaders en concrete beleidspunten voor parochies.

Voor de verdere doorwerking van het gesprek over de kerkgebouwen in de parochies is dit magazine gemaakt. Ook verschijnen vijf nieuwe geloofsboekjes in de serie die het bisdom in 2008 startte.

‘Een gezamenlijk project

Kerkgebouwen markeren het landschap. De torens zijn vaak al van veraf herkenbaar. Een interview met bisschop Van den Hende over de waarde en betekenis van het kerkgebouw.

Als we van een afstand naar de kerkgebouwen kijken, zoals ze in het landschap staan, wat kan dan gezegd worden over de tekenwaarde van de kerken?

“Temidden van vele andere gebouwen die gebruikt worden voor bewoning en bedrijvigheid bieden kerkgebouwen ruimte voor de ontmoeting met God. Een kerkgebouw is een ‘gezamenlijk project’ van God en van de mens. Door mensen in geloof gebouwd en aan God toegewijd. In de ruimte van de kerk is er de ontmoeting tussen God en de mens, maar tevens de samenkomst van de gelovigen als geloofsgemeenschap. In een kerkgebouw ben je als mens eigenlijk nooit alleen, ook niet buiten de liturgie, omdat in het tabernakel de geconsacreerde hosties worden bewaard, waarin de levende Heer op bijzondere wijze present is in de kerk. De brandende godslamp is het teken van deze aanwezigheid van de Heer in het sacrament.

Kerkgebouwen hebben een grote tekenwaarde. Zij vormen de ruimte waarin wij God op een bijzondere manier kunnen ontmoeten. Zelfs wanneer wij louter aan een kerk voorbij rijden, zonder er binnen te gaan, doet een kerk veel mensen al even stil staan bij hun relatie met God. Het kerkgebouw is ook een verwijzing naar de geloofsgemeenschap die er kerkt, naar de mensen die er samenkomen in geloof. De gelovigen zijn de levende stenen die samen de gemeenschap rond de Heer vormen. Bovendien is een kerk een teken van menselijk kunnen in bouwkunst en in gezamenlijkheid: voor God is vaak het mooiste nog niet mooi genoeg.

Kerkgebouwen kunnen ook in onze tijd een belangrijk missionair instrument zijn wanneer zij in de moderne samenleving daadwerkelijk als huis van God functioneren.”

van God en mensen'

En als we kijken naar de 'binnenkant' van het kerkgebouw?

“Het altaar wordt het ‘hart van de kerk’ genoemd. Altaar en lezenaar samen vormen het centrale gedeelte in de kerk. Het altaar verwijst naar Christus die de hoeksteen is. De lezenaar die vlakbij het altaar staat, doet denken aan het woord van God.

Het is de plek waar het wordt voorgelezen en uitgelegd. In de verkondiging wordt ook het woord als het ware gebroken om het verstaanbaar te maken. De geloofsgemeenschap komt in een kerkgebouw bijeen voor de liturgie, gericht op de ontmoeting met de Heer die tot ons komt in zijn woord en sacrament.”

De diocesane beleidsnota 'In de duizend gezichten van Uw volk' spreekt over ontmoeting met God, gemeenschap van mensen, en dienst aan de wereld. Hoe komt dit samen rond het kerkgebouw?

“Het woord ‘kerk’ komt van het woord ‘kurios’, wat Heer betekent. Het kerkgebouw is op de eerste plaats huis van de Heer, de ruimte waar de Heer op een bijzondere manier aanwezig is temidden van zijn mensen.

Een kerkgebouw is tevens het huis van mensen. Immers, de kerk is door hen gemaakt en zij komen er samen met het oog op de ontmoeting met de Heer in zijn woord en sacrament.

De geloofsgemeenschap die rond de Heer in een kerk verzameld is, wordt in de liturgie telkens weer onderwezen en gevoed door Christus zelf. Aan het einde van de eucharistie worden de gelovigen uitgezonden. Ze verspreiden zich na de liturgie over een groot gebied. Wat ze gehoord en ontvangen hebben, dragen zij mee in hun hart.

Het woord ‘mis’ heeft te maken met het Latijnse woord ‘missio’ hetgeen ‘zending’ betekent. Mensen die druppelsgewijs binnenkwamen in de kerk, gaan aan het eind van de viering doorgaans in gezamenlijkheid als geloofsgemeenschap weer naar buiten.

Er zijn godshuizen die gebouwd worden op een bepaalde plek van Godsontmoeting. Denk aan Jakob die op de plek van zijn ontmoeting met God een steen overeind zette en toewijdde aan God door er olie over uit te gieten (Gen. 28, 18). Denk ook aan de christenen die vanaf de vierde eeuw kerken bouwden op bijvoorbeeld de plaatsen waar Jezus geboren werd, het laatste avondmaal hield en werd begraven. Ook werden kerken gebouwd nabij de graven van apostelen en heiligen, zoals in Rome bij het graf van Petrus. De meeste kerken worden trouwens niet zozeer gebouwd naar aanleiding van een Godsontmoeting die heeft plaatsgevonden maar veeleer om op een bepaalde plaats voor mensen in geloof de ontmoeting met God te bevorderen. Een kerkgebouw wordt in de loop van de tijd voor mensen bijzonder dierbaar wanneer zij er allerlei levensmomenten in geloof vieren en deze in vertrouwen met God verbinden. Het vieren van het doopsel, de eerste heilige communie en het vormsel zijn stappen naar volledige opname in de Kerk. Zij markeren de groei in het geloof. Velen spreken als man en vrouw in de kerk hun wederzijdse jawoord uit. Maar naast de vreugde bij een huwelijksluiting is er in de kerk ook het verdriet bij een uitvaart waar, door alle tranen heen, het geloof in het eeuwig leven wordt verkondigd. Wanneer je in een kerk samen de scharniermomenten van het leven in geloof kunt vieren en gedenken in Gods nabijheid, dan is dat van onuitwisbare betekenis.”

Een kerkgebouw maakt letterlijk ruimte voor God...

“Hoezeer een kerkgebouw ook de ontmoeting met God bevordert, en hoezeer de Heer ook in het sacrament in de kerk aanwezig is, God valt niet samen met het stenen gebouw. God is van alle tijden en niet in een kerkgebouw te vatten. Het bestaan van God gaat aan alle kerkenbouw vooraf. Het geloof in het bestaan van God en het besef van zijn aanwezigheid is de fundamentele aanleiding om een kerk te bouwen en zo ruimte te maken in ons leven voor de ontmoeting met de Heer”.

Daphne van Rosendaal

Het huis van God

Terwijl de Kerk het kerkgebouw in de eerste plaats ziet als het huis van God, wordt het tegenwoordig vaak ook beschouwd als cultureel of religieus erfgoed. Voor gelovigen heeft het kerkgebouw echter niet alleen te maken met cultuur of met het verleden. Het is een plek van samenkomst nú. Het kerkgebouw is een teken van hoe generaties gelovigen in het verleden aan de Kerk hebben gebouwd, maar ook een teken hoe de huidige generatie gelovigen met de inzet van alle talenten die zijn ontvangen bouwt aan de Kerk.

Je leven afstemmen op God

Kerkgebouwen zijn meestal mooi en de voorwerpen waarmee ze zijn ingericht zijn vaak kunstvoorwerpen. De uiteindelijke waarde van de kerkgebouwen en het interieur bestaat echter uit die kunstzinnige kwaliteit verbonden met de bezieling van het geloof. In het Jaar voor het Religieus Erfgoed pleitte het bisdom van Breda er daarom voor niet alleen de kunstzinnige betekenis van het erfgoed overeind te houden, want dan gaat verloren wat kerkelijke gebouwen en interieur willen communiceren: dat de mens geroepen is om zijn leven af te stemmen op God.

Herbestemmingen

De tendens is dat het aantal kerkgangers afneemt. Naar verwachting zullen daarom de komende jaren diverse kerkgebouwen herbestemd worden. (Over herbestemming leest u meer op p. 12-13 van dit magazine.) Rond deze herbestemmingen zullen gelovigen, parochiebesturen en ook het bisdom, vaak het gesprek moeten voeren met andere partijen, zoals de overheid en betrokken omwonenden. Voor mensen die wat verder van de Kerk afstaan, is het kerkelijke standpunt is rond herbestemming, en de geloofsinhoudelijke motivatie daarvan, vaak niet direct duidelijk.

Betekenis en waarde kerkgebouw

Het bisdom heeft daarom het initiatief genomen tot een project over kerkgebouwen als huis van God. Het heeft als doel nog eens te verhelderen, voor onszelf en voor onze omgeving, wat het betekent als we zeggen: het kerkgebouw is het huis van God. En wat dat betekent voor herbestemming en mogelijke nevenfuncties.

Het project omvat een aantal publicaties aan de hand waarvan parochies en parochiekernen in het bisdom het gesprek kunnen aangaan over de betekenis en de waarde van het kerkgebouw, en wat dit betekent voor de inrichting en het gebruik ervan.

Het project 'huis van God' van het bisdom omvat de volgende activiteiten en publicaties:

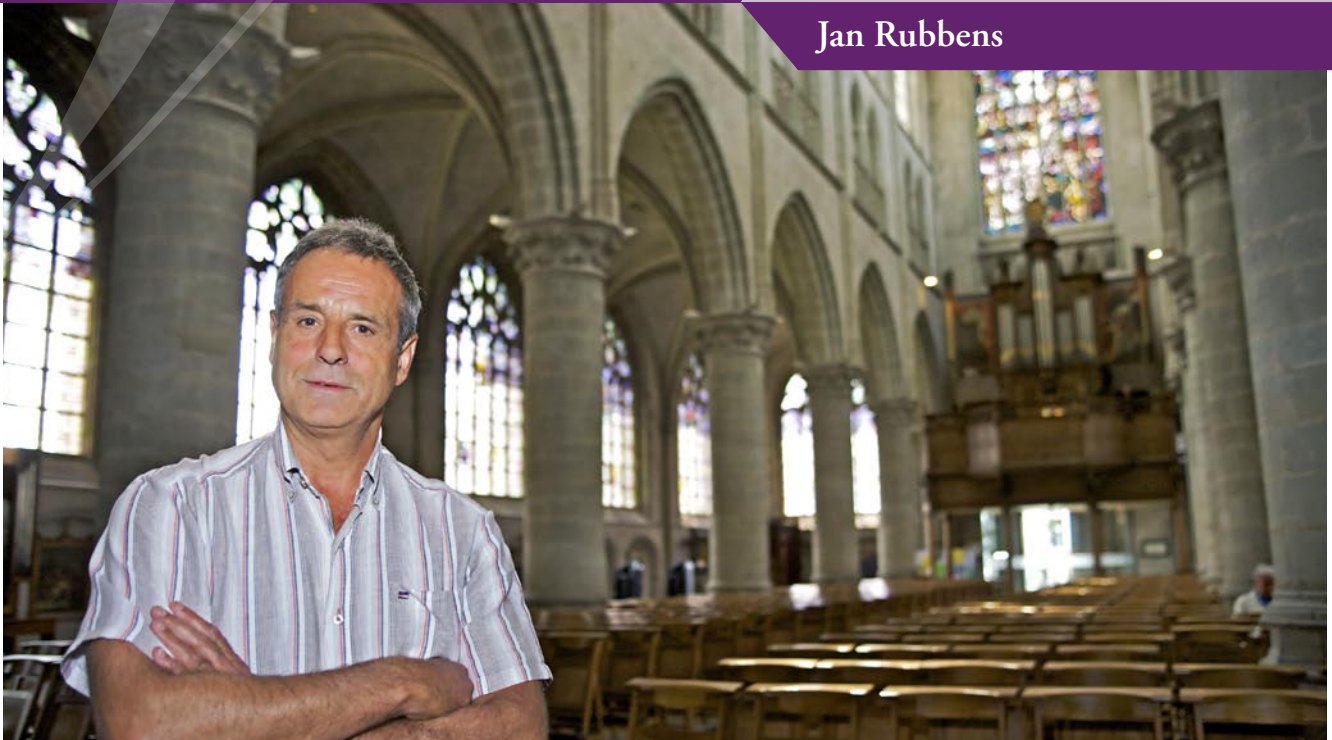
- een beknopte beleidstekst, die wordt meegehecht in het hart van het bisdommagazine en voor parochies ook los verkrijgbaar is bij het bisdom
- een bijeenkomst voor kerkopenstellers en kerkrondeleiders op vrijdag 4 september in Hoeven. In juli werd hiervoor aan parochies de uitnodiging verstuurd. De uitnodiging werd ook op de bisdomsite gepubliceerd
- vijf nieuwe geloofsboekjes in de serie die in 2008 werd gestart
- een presentatie op cd-rom die kan worden getoond in kerken die worden opengesteld
- het bisdommagazine 'Huis van God'
- een lijst met gespreksvragen voor teams, besturen, werkgroepen
- een kleurplaat voor kinderen

‘Voor mij is geloof ingebed in mijn leven’

gids basiliek Hulst

Jan Rubbens

Jan Rubbens is van oudsher bekend met basilieken. “Ik ben in 1949 in de nabijheid van Oudenbosch geboren. In de basiliek van deze plaats ging ik als kind dagelijks naar de mis. Daar is de basis voor mijn kerkelijke betrokkenheid gelegd.”

Zijn werk bracht Rubbens in 1982 naar Zeeuws-Vlaanderen. Sinds zijn pensionering zet hij zich actief in voor het behoud van het Zeeuws-Vlaams erfgoed. “Hoewel ik er vroeger aan heb gedacht, ben ik geen leraar geworden, maar ik verzorg nu veel gastlessen op scholen en rondleidingen. Ik gids onder meer in Hulst en in steden als Gent en Brugge en het Verdrongen land van Saefthinge.”

Hij zet zich op verschillende terreinen in voor het cultureel erfgoed, waaronder als voorzitter van de Stichting Hulst Cultureel. Daarnaast is Rubbens vice-voorzitter van het parochiebestuur en zo betrokken bij de basiliek. “Als zodanig doet het mij best wel wat dat deze kerk dit jaar in het NRCV-programma Plaza gekozen is tot mooiste kerk van Nederland.”

“Mijn gidsenwerk doe ik vanuit de VVV en het gidenteam Zeeuws-Vlaanderen,” zegt hij. “In het toeristenseizoen zijn onze parochievrijwilligers elke zondagmiddag in de koorkerk te vinden.”

“Als parochiebestuur hebben we ervoor gezorgd dat de vroegere librerie schatkamer is. Hier staan kostbaarheden die te maken hebben met de eucharistie. Al degenen die op enige wijze mensen rondleiden, hebben een training gehad van pater Brand, de archivaris van het bisdom. Zo kunnen we op vragen van bezoekers ingaan. Hij heeft ook de tekst van de panelen, die in de kerk hangen, geschreven.”

“Als ik een groep ontvang, kijk ik eerst wat voor mensen het zijn. Wat weten ze al, en wat niet. Zo kent niet iedereen het begrip basiliek. Ik tast ook af hoe en of ze in de Kerk staan. Als de groep ontvankelijk is, ga ik dieper op bepaalde gebruiken en rituelen in. Met humor ben ik voorzichtig. Je wilt mensen immers niet kwetsen.”

“Je merkt dat er in een kerk wat met mensen gebeurt. Ze worden stil. Het gebeurt dat mensen een kaarsje opsteken bij het Mariabeeld. Dit gebruik is vrij universeel. Voor mij is het geloof ingebed in mijn leven. Ik ben opgegroeid met de tradities van de Kerk. Ik fiets graag en als ik een kerk passeer, ga ik altijd even binnen. Ook steek ik dan een kaars op, bid even en maak een praatje met iemand die in die kerk rondloopt, een gastvrouw, een koster of de pastoor.”

'Geloof en cultuur zijn met elkaar verweven'

gids St. Lambertuskerk te Wouw

Jan Walraven

De St. Lambertuskerk van Wouw is een van de parels van West-Brabant. Reizigers van Bergen op Zoom naar Roosendaal zien hem oprijzen in het landschap. Wie de omweg maakt, ontmoet een team enthousiaste gidsen onder wie Jan Walraven. De meeste West-Brabantse cultuurliefhebbers kennen hem als de directeur van het kleine theater In den Wouwdfluit waar regelmatig concerten plaatsvinden. Walraven en zijn team zijn enthousiast over 'hun' kerk. In het priesterkoor van de kerk vormen de achttien 'Mannekens van Wouw' een erehaag. Voor Walraven vormen deze heiligen de ingang om mensen kennis te laten maken met het christelijk geloof. Ze maakten deel uit van het koorgestoelte van de cisterciënzerabdij te Hemiksem. "Deze heiligen vertegenwoordigen de waarden van het christelijk geloof," vindt hij. Met graagte vertelt hij over verschillende heiligen. "Je ziet grote heiligen als Bernardus en Benedictus. Heel bijzonder is het beeld van de Engelsman Stephen Harding, een van de stichters van de orde. Engelsen komen speciaal naar Wouw om dit beeld te bekijken. Op de hoeken van het koorgestoelte stonden de zetels van abt en prior. Hier waren afbeeldingen van de deugden waardoor zij zich moesten laten leiden, zoals bijvoorbeeld de nederigheid en de rechtvaardigheid.

Nederigheid betekent dat je tevreden moet zijn met de plaats die je bekleedt in de maatschappij. Rechtvaardigheid betekent dat je aan ieder recht doet.

De regel van Benedictus bevat veel wijsheid voor het dagelijks leven. Zo staat er dat je, in belangrijke kwesties, steeds naar de jongste monnik moet luisteren. Deze jongeling heeft een frisse blik op de kloosterregels. Toehoorders zijn verrast als ik dat vertel. Voor velen zijn heiligenlevens oudbakken. Dat is zeker niet het geval. Ze bevatten parels van christelijke levenskunst."

"We willen niet evangeliseren, maar aan de hand van het kerkgebouw brengen we mensen in contact met het christelijk geloof. Heiligenverhalen en voorwerpen zijn dan een goede aanleiding. Ik ben in dit opzicht geïnspireerd door de kunsthistoricus Frits van der Meer. In zijn boeken slaagt hij erin het geloof en de kunsthistorische vormgeving hiervan met elkaar te verbinden."

"Als ik de biechtstoelen passeer, zeg ik wel iets over de waarde van vergeving. Waar zouden we zijn als er geen plaats voor vergeving is in onze samenleving? Ik zelf ben verknocht aan deze kerk die geloof en cultuur ademt. Geloof en cultuur zijn in dit gebouw, net zoals in mijn leven, met elkaar verweven."

‘De sfeer van inkeer en devotie spreekt mensen aan’

gastheer St. Antoniuskathedraal te Breda

Jan van de Lest

Jan van de Lest is gastheer in de St. Antoniuskathedraal te Breda. Als afgestudeerd socioloog was hij directeur van de sociografische dienst van de gemeente Breda. Ook als vrijwilliger was hij actief, maar nu is zijn gastheerschap van de kathedraal nog zijn enige functie.

Hij is met plezier parochiaan van de kathedraal. “Hier is een prettige sfeer. We hebben een goede groep vrijwilligers, waarmee we de kerk in een serene rust kunnen promoten.

De kerk heeft een devote uitstraling. Dat spreekt veel mensen aan. Je merkt dat in hun reacties. Soms komen ze rechtstreeks vanuit de Grote Kerk naar ons toe.

Het contrast tussen deze kerk en onze kathedraal spreekt hen in positieve zin aan. We bevorderen de sfeer van inkeer en devotie door het afspelen van stemmige muziek.”

“De kathedraal wordt goed bezocht,” vertelt hij. “In de vakantieperiode komen veel mensen van buiten Breda onder wie ook buitenlanders. Er komen regelmatig mensen die uit Breda verhuisd zijn en eens komen kijken naar hun wortels. Zij halen graag herinneringen op aan vroeger.”

“We hebben ook een gastenboek. In dit boek vind je soms heel gelovige uitingen. Mensen richten zich daar heel spontaan tot Jezus Christus en Maria. We verzorgen geen rondleidingen in de echte zin van het woord, maar we fungeren wel als vraagbaak.”

“De voorwerpen in de kerk geven aanleiding tot vragen. Zo vertel ik bij de preekstoel altijd het verhaal van Antonius van Padua. Bij tijd en wijle ontstaan er geloofsgesprekken. Mensen vertrouwen ons hun verdriet toe dat de jongeren niet meer in de kerk komen. Het is niet zo dat wij in gesprekken pastoraat bedrijven of evangeliseren. Als er echt pastorale vragen zijn verwijzen we door.”

“Je moet enthousiast zijn voor Kerk en geloof als je dit werk doet,” vindt Van de Lest. “Voor mij gaan Kerk en religie samen. Ik ben socioloog en zie niet zo direct in hoe religiositeit behouden kan blijven zonder de bedding van een geloofsgemeenschap. Ik zeg altijd: ‘Als je wil voetballen, heb je ook een club nodig.’ Zo is het ook met het geloof.

Het werk als gastheer is de moeite waard, vooral als de mensen enthousiast zijn over je kerk. Dit straalt ook op jou af. Ik heb een keer meegemaakt dat iemand zo positief was, dat ik moest zeggen: ‘Ik heb de kerk niet zelf gebouwd!’”

Zevenhonderd jaar

Tegen kwart voor acht in de ochtend is het rustig in de Bredase binnenstad. De winkels zijn nog dicht en van het uitgaansleven is - afgezien van sporen van de avond tevoren - niets te merken. Op het Begijnhof gaan zeven vrouwen naar de kapel voor het ochtendgebed. "Het is een moment van rust," zegt een van hen. "Op je werk krijg je daar geen gelegenheid voor". Zo geven ze inhoud aan een belangrijk Bredaas religieus monument dat na zevenhonderd jaar bijna verdwenen was.

In de jaren zestig leek het Bredase Begijnhof ten dode opgeschreven. Net zoals de meeste congregaties kampte de begijnengemeenschap met een gebrek aan aanwas. Het was duidelijk dat er binnen afzienbare tijd geen begijnen meer zouden zijn. Het einde van een traditie die had bestaan sinds 1267 leek in zicht. De huisjes op het hof waren vervallen, veel stonden er leeg of werden gebruikt als kantoor. Intussen maakte de gemeente plannen om een vierbaansweg rond het centrum aan te leggen om de stad autovriendelijk te maken. Om de aanleg van die rondweg mogelijk te maken, zou een belangrijk deel van het Begijnhof gesloopt moeten worden.

Geliefde locatie

Zo was de situatie toen J. Ooms in 1964 tot pastoor van het Begijnhof werd benoemd. Waarschijnlijk zal hij toen beseft hebben dat hij de laatste herder zou zijn van het Begijnhof. Maar hij legde zich daar niet bij neer. Mede dankzij pastoor Ooms ontdekten de Bredanaars hun Begijnhof als belangrijk stuk erfgoed. De kerk op het Begijnhof werd een geliefde locatie voor huwelijken en dopen. Pastoor Ooms had er soms wel vijf op een dag. De plannen voor de autoweg gingen van tafel en in plaats van afgebroken werd het Begijnhof gerestaureerd. Jo van Oosterhout werd 31 jaar geleden een van de bewoners die een gerestaureerd huisje kon betrekken, terwijl de werkzaamheden aan de andere woningen nog in volle gang waren, zo herinnert ze zich.

Morgengebed

In die tijd woonde zr. Frijters nog op het Begijnhof. Zij was de laatste van de begijnen en zou in 1990 overlijden. Jo van Oosterhout nam van haar de taak over om de poort te openen en te sluiten. Aan pastoor Ooms vroeg ze ook de sleutel van de kapel om daar haar morgengebed te bidden.

Dat doet ze nog steeds, nu in het gezelschap van een groep van zes vrouwen. "Ik vond het moeilijk om thuis te bidden. God is overal, maar er zijn plaatsen waar de mens hem kan ontmoeten. Vergelijk het met een voetbalstadion," zegt ze. "Je kunt overal voetballen, maar toch gaan de mensen naar zo'n stadion. Dat is overigens maar een vergelijking. In de kerk gaat het om iets hogers."

'Gastvrouw'

Jo van Oosterhout beseft terdege dat het een plaats van ontmoeting met God is. "Zo'n plaats moet schoon zijn, er mogen geen verwelkte bloemen staan, het altaarlinnen moet goed gestreken zijn."

Sinds het afscheid van pastoor Ooms in 1997 heeft ze als kosteres de zorg over de kapel. Of eigenlijk noemt ze zich gastvrouw, omdat ze vaak andere voorgangers moet ontvangen die in de kapel komen dopen, een huwelijk inzegenen of voorgaan bij een uitvaart. Elke week is er ook op woensdagavond een jongergebedsdienst.

Maar de kapel heeft ook zijn vaste bedienaren. Ze hoort tegenwoordig onder de parochie Breda-Centrum en op maandag- en vrijdagochtend draagt bisschop Van den Hende er de mis op.

Die gewoonte dateert uit de tijd dat hij nog bisschop-coadjutor was en mgr. Muskens in het bisschopshuis elke ochtend de mis opdroeg. Mgr. Van den Hende deed dat dan elders in de stad. Maar ook nu hij bisschop is, komt hij nog steeds tweemaal per week naar de kapel van het Begijnhof.

bidden in Breda

'Doe stille voort'

Het Begijnhof, dat bijna gesloopt was, is nu een van de belangrijkste toeristische attracties van Breda. Een elektronisch oog dat bij de poort is aangebracht registreerde vorig jaar ongeveer 120.000 bezoekers. Dat zijn er meer dan in de Grote Kerk.

Bij die aantallen valt het handjevol bezoekers van het ochtendgebed in het niet, maar dat telt niet voor Jo van Oosterhout. "We zorgen ervoor dat de vlam niet dooft, dat Zijn naam in de stad niet verloren gaat. In de kapel is het stil. De mensen ervaren hier de stilte die hier nog duidelijk aanwezig is. Het is een ander soort stilte dan het ontbreken van geluid." "Deze kerk blijft een punt van herkenning voor veel mensen, bijvoorbeeld omdat ze er getrouwd zijn.

Het blijft ook een punt van gebed, hoewel veel mensen dat niet meer uitspreken. De bezoekers beseffen dat. Als toeristen door de poort van het Begijnhof binnenkomen praten ze nog veel, maar bij de kerk worden ze stil." Jo van Oosterhout betreurt het dat de kerk overdag niet meer open kan zijn. Bezoekers kunnen er slechts een blik werpen vanachter een glazen wand. Die is daar neergezet omdat vandalisme en diefstal permanente openstelling van de kerk onmogelijk maakten. Maar het ochtendgebed gaat door. "Zevenhonderd jaar lang is hier gebeden en ik kan me niet voorstellen dat daar niets van is blijven hangen. Zevenhonderd jaar bidden is niet niks: dat moet doorgaan."

Jan Brouwers

Herbestemming van kerkgebouwen

Kerkgebouwen zijn de plek van samenkomst voor de gelovige gemeenschap die er bij elkaar komt voor gebed, het vieren van de liturgie, de ontmoeting met God. Als de gemeenschap kleiner wordt, kan de behoefte aan kerkruimte kleiner worden.

Het kerkgebouw en de gelovige gemeenschap horen bij elkaar. De gelovigen komen er bij elkaar voor de dienst aan God en ze worden er uitgezonden met een missie. Waar de gemeenschap kleiner wordt, kan de behoefte aan kerkruimte kleiner worden. De behoefte aan kleinere kerkruimte kan zich ook doen voelen als financiële noodzaak wanneer de financiële draagkracht van de gemeenschap onvoldoende blijkt. Of er kan een praktische noodzaak ontstaan als de gemeenschap niet langer in staat is het gebouw waardig te beheren en gebruiken.

Herbestemming

In die gevallen kan herbestemming van het kerkgebouw aan de orde zijn. Er zijn diverse vormen van herbestemming. Het gebouw kan afgebroken worden en op de plaats waar het stond kan een kleinere kerk worden gerealiseerd. Ook kan het gebouw afgebroken worden zonder dat er nieuwbouw van een kerkruimte voor in de plaats komt. Het kerkgebouw kan behouden blijven als er goede mogelijkheden zijn om de liturgische functie te behouden in een vaste verkleinde kerkelijke ruimte in het gebouw.

In het overige deel van het gebouw kunnen sociale maatschappelijk relevante functies een plek vinden. De vaste kerkelijk-liturgische ruimte zal dan enkel gebruikt dienen te worden voor de eredienst.

Als gebruik gemaakt wordt van flexibele wanden kan die ruimte eventueel vergroot worden.

Het omgekeerde, het betrekken van de kerkelijk-liturgische ruimte bij de andere functies van het gebouw, is niet wenselijk. De liturgische ruimte is een aparte ruimte, apart gezet voor God.

Het is een heilige ruimte.

Soms is verkoop van het kerkgebouw aan de orde.

Landelijk hebben de bisschoppen aangegeven dat kerkgebouwen in de regel verkocht kunnen worden aan kerkgenootschappen die aangesloten zijn bij de landelijke Raad van Kerken.

Voor deze herbestemmingen geldt dat het herbestemmingen zijn met behoud van de kerkelijke functie. Het behoud van de kerkelijke functie is de beste garantie voor toekomst van de gebouwen.

Andere herbestemmingen van kerkgebouwen dan de hier genoemde, zoals verkoop aan niet-kerkelijke partijen, zijn niet wenselijk en geen beleid.

Grenzen aan herbestemming

De grenzen aan herbestemming zijn enerzijds inhoudelijk van aard en anderzijds praktisch van aard.

De inhoudelijke grenzen worden zichtbaar vanuit het wezen van het kerkgebouw. Het is het huis van de Heer, waar Christus werkelijk aanwezig is in het sacrament dat er wordt bewaard. Bewaakt moet worden dat het gebruik van de ruimte en het gedrag in de ruimte waardig is. Multifunctioneel gebruik van de kerkrimte kan dit onvoldoende borgen en is daarom geen beleid.

De inleiding op het nieuwe altaarmissaal van 2001 (statuut) spreekt van 'een eerbare plaats' die het groot geheim van het vieren van de eucharistie waardig dient te zijn. De plaats van de eucharistieviering moet 'geschikt zijn voor het voltrekken van de heilige handeling en voor de bevordering van de actieve deelname van de gelovigen'.

Zoals voor het kerkgebouw, zo geldt het voor de voorwerpen die in de kerk gebruikt worden voor de eredienst. Zij moeten 'een waarachtige waardigheid en schoonheid bezitten als tekenen en symbolen van de bovenaardse werkelijkheid' (Statuut Romeins Missaal nr. 288).

Zoals gezegd, praktische grenzen aan herbestemming zijn er ook. Als een kerkgebouw de monumentenstatus heeft, gelden er allerhande regelingen.

De overheid gaat zeer ver in het voorschrijven wat mag en wat niet mag. Voorschriften zijn soms zeer gedetailleerd. Zo wordt bijvoorbeeld dubbele beglazing in de regel niet toegestaan, hoewel dit gezien het isoleren van het gebouw zeer wenselijk kan zijn.

Inmiddels zijn er zoveel gebouwen herbestemd, dat herbestemming niet alleen principieel, maar ook praktisch zijn grens bereikt. De komende tien jaar zal het aantal gebouwen dat jaarlijks vrijkomt ongeveer vijf keer zo groot worden als het tot nu toe was. Ook de komende jaren zal herbestemming dus aan de orde blijven. Telkens zal de wijze van herbestemming een goede afweging vragen.

De afdeling bouwzaken

Naast vele kloosterkerken en kapellen, staan er in het bisdom van Breda ongeveer 150 rooms-katholieke kerken, waarvan een derde in Zeeland. Ze zijn nagenoeg alle eigendom van de ruim 90 parochies in het bisdom. Daarnaast zijn er nog vele monumentale beelden, kruisen, hekken en dergelijke. Frank van der Linden vormt samen met Walter Vos de afdeling bouwzaken van het bisdom. Voor een bouwkundige zijn kerkgebouwen interessante objecten. Frank van der Linden is hoofd van de afdeling:

"Je komt in contact met de fundamente van het vak. Kerkgebouwen staan aan de basis van de westerse bouwkunst. Er zijn gewelven, bogen, spantconstructies, glas-in-loodvensters en torens met spitsen. Wanneer je deze constructies analyseert, sta ik er steeds versteld van hoe vakkundig men in het verleden te werk is gegaan." De afdeling bouwzaken begeleidt en adviseert in het instandhouden van de kerkelijke gebouwen. Daartoe inventariseert de afdeling de technische staat van de gebouwen. "De technische staat van het gebouw speelt een rol in de afwegingen rond behoud, herbestemming of gedeeltelijke herbestemming." Rond herbestemming van kerkgebouwen vindt in de regel intensief overleg plaats van een parochiebestuur en het bisdombestuur.

Jakob kreeg een droom en zag een ladder die op de aarde stond en waarvan de top tot in de hemel reikte. Langs die ladder gingen Gods engelen op en af. Ineens stond de Heer bij hem en zei: 'Ik ben de Heer, de God van uw vader Abraham en de God van Isaak. [...] Ik ben met u; Ik zal u behoeden waar gij ook gaat. [...]

Jakob werd wakker en riep uit: 'Waarlijk, de Heer is op deze plaats en ik wist het niet. [...] Ontzagwekkend is deze plaats! Dit kan niet anders zijn dan het huis van God en de poort van de hemel.'

De volgende morgen zette Jakob de steen waar hij met zijn hoofd op had gelegen, overeind als een wijsteen en goot er olie over uit. [...] deze steen, die ik als heilige steen opricht, zal het huis van God zijn; en van alles wat Gij mij schenkt, zal ik u tienden geven.'

(Genesis 28, 12-22)

Het mooiste en beste gebouw dat men kan maken

Een kerk is in de eerste plaats een 'aan de openbare christelijke eredienst gewijd gebouw', schrijft Van Dale. Een verdere definitie verwijst naar de gehele gemeenschap van gelovigen verbonden met haar hoofd, Christus. Dat is de Kerk met een hoofdletter.

Als de gelovigen in het kerkgebouw bijeenkomen om te bidden, vormen zij samen de Kerk, ingevolge de opdracht van St. Petrus: "Laat uzelf als levende stenen voegen in de bouw van de geestelijke tempel" (I Pt. 2, 5). De hoeksteen van die tempel is Jezus Christus, het hoofd van de Kerk (cfr. Mt. 21, 42). Dat is de Kerk waar het écht om gaat. De belangrijkste functie van het kerkgebouw is een rol spelen in de relatie van de gemeenschap met God. Zo beschouwd is het eenvoudig een aula, een plaats van samenkomst. Maar wat er gebeurt gaat veel verder dan dat.

Apart gezet

De essentie van de sacramenten is heel eenvoudig. Meer dan wat brood, wat wijn en een priester is bijvoorbeeld niet nodig om de heilige Eucharistie te vieren. Waarom zou men dan een apart kerkgebouw neerzetten? Zoals vaak is het goed te zien wat de eerste christenen deden. Die kwamen regelmatig samen om te bidden, en als er een apostel op bezoek kwam werd ook de Eucharistie gevierd. Dat gebeurde gewoonlijk in het huis van een van de gelovigen, want er waren nog geen kerken (cfr. Hand. 2, 26).

Wat opvalt, is dat al heel snel het gedeelte van het huis dat gebruikt werd voor de eredienst, niet meer werd gebruikt voor het dagelijkse leven. De bewoners namen voor lief dat ze wat moesten inschikken. De eerste kerken waren dus (delen van) gewone huizen die apart werden gezet en alleen gebruikt voor de liturgie, voor het gebed en de viering van de sacramenten.

Dat 'apart zetten' laat zien dat mensen iets heiligs herkennen, wat verbonden is met de plaats waar gebeden wordt en waar de sacramenten worden bediend.

Broeders en zusters

In de liturgie draait het niet alleen maar om de verzamelde gemeenschap: het gaat in de eerste plaats om de persoonlijke relatie van iedere gedoopte met God. En vervolgens gaat het ook om de gemeenschap, vanwege het feit dat alle gedoopten broeders en zusters zijn geworden van Jezus en dus van elkaar. Niet alleen kunnen de gelovigen elkaar versterken bij de samenkomst in het kerkgebouw, maar bovenal mogen ze er de kracht van God ontvangen. Hij is zélf aanwezig, een aanwezigheid die verschillende vormen aanneemt. Vandaar dat het zeer gebruikelijk is om over het kerkgebouw te spreken als over het huis van God.

Het mooiste en het beste

Als de kerk het huis van God is, en het de plaats is waar de gemeenschap met Hem in contact kan komen, dan is het niet meer dan logisch dat door de eeuwen heen veel aandacht is besteed aan de vorm van het kerkgebouw. De functionele eisen zijn heel eenvoudig: het kerkgebouw moet voldoende ruimte bieden om met de gemeenschap samen te komen. Daarom kan bij het ontwerp alle aandacht uitgaan naar de vorm. En die vorm kan flink verschillen, zoals de geschiedenis van de kerkelijke architectuur duidelijk laat zien. Er is niet één manier om een kerkgebouw te maken.

Michel Remery is kapelaan in drie parochies te Leiden. Eind 2008 promoveerde hij op de band tussen liturgie en architectuur in het werk van dom Hans van der Laan osb. “Het doel van dom Hans van der Laan was het maken van zuivere architectuur. Hij geloofde sterk in de universele normen van de architectuur. Als die maar worden toegepast, wordt een gebouw automatisch mooi. Omdat we een kerk het beste en het mooiste willen maken, moeten daar die normen het meest zorgvuldig worden toegepast. Een voorbeeld van het resultaat van die theorie is de kerk van de abdij St. Benedictusberg te Vaals”.

Door de eeuwen heen is er steeds een wisselwerking te zien tussen ‘kerkelijke’ en ‘wereldse’ architectuur. Eigenlijk is het beter om helemaal niet over kerkelijke architectuur te spreken, omdat zowel de ontwerp-technieken, de materialen en de bouwconstructies dezelfde zijn. Voor de bouw van kerken wordt eenvoudig het beste architectonische kunnen van een gemeenschap ingezet, en het mooiste en beste gebouw dat men kan maken wordt apart gezet als kerkgebouw.

De dienst aan God

Dat ‘apart zetten’ gebeurt ook in het dagelijks leven. Vader heeft misschien zijn eigen stoel thuis, er is een bijzonder servies voor hooggeachte gasten, en er is wellicht een aparte hoekje om te bidden.

Zo worden ook voorwerpen apart gezet voor de relatie met God. Een rozenkrans is niet zomaar een ketting met kralen: het is een voorwerp dat ons helpt om te bidden. Datzelfde geldt voor bijvoorbeeld een kruisbeeld of een icoon. Als teken van de bijzondere rol die deze voorwerpen spelen in het geloof, worden ze gezegend.

Zo worden ze toegewijd aan de dienst aan God. Hetzelfde gebeurt met het kerkgebouw, dat niet alleen een middel is om te helpen met gebed, maar vooral ook het huis van God. Dit wordt uitgedrukt in de liturgie van de consecratie van een kerkgebouw door de bisschop. Hierdoor wordt het gebouw apart gezet van het gewone dagelijkse leven en helemaal toegewijd aan de taak om een ontmoetingsplaats te zijn tussen God en zijn mensen.

Zo beschouwd heeft het kerkgebouw dus een heel belangrijke rol te vervullen. Dit is herkenbaar in de inrichting. Er is bijvoorbeeld een speciale plaats voor het verkondigen van het Woord van God en het priesterkoor met het altaar is ‘apart gezet’ voor de priesterlijke rol van mediator tussen God en gemeenschap. Buiten de liturgische vieringen staat de lichamelijke aanwezigheid van Jezus in het tabernakel centraal. Alles in het kerkgebouw werkt dus mee om gericht te zijn op het enige werkelijk belangrijke: de relatie van de verzamelde gemeenschap met haar God.

Dr. ir. M.P. Remery pr.

Zorg voor kerkelijk kunstbezit

De diocesane commissie kerkelijk kunstbezit inventariseert en beschrijft de kerkelijke kunstvoorwerpen. “De inventarisatie van kerkelijke goederen is in 1953 gestart,” vertelt Van den Bouwhuijsen. “In de oorlog zijn veel kerken beschadigd. Pastoors kwamen in de verleiding kunstschaten te verkopen om de restauratie te betalen. Aanvankelijk inventariseerde de commissie enkel ‘echte’ kunst. In de jaren vijftig gold een neo-gotische kandelaar niet als kunst. De waardering voor deze voorwerpen is verschoven. Nu inventariseren we ook moderne kunst, glas-in-loodramen, altaren en communiebanken.” “Bij deze opdracht worden we ondersteund door de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN) te Utrecht. In deze stichting participeren verschillende kerkgenootschappen waaronder ook de Katholieke Kerk.” Desgevraagd verklaart Van den Bouwhuijsen dat de kunstcommissie ook goederen van bisschopelijke kloostercongregaties inventariseert.

Toezicht

“Onze commissie heeft allereerst een controlerende taak,” vertelt hij. “Primair inventariseren we alle voorwerpen en kijken vervolgens of er iets mee gebeurd is dat niet mag.” Van den Bouwhuijsen geeft een voorbeeld. “Een schilderij of beeld mag niet door de eerste beste schilder hersteld worden. Hiervoor is toestemming vereist van de diocesane commissie voor kerkelijke kunst. Deze commissie komt zesmaal per jaar bijeen. Zij kiest een deskundige restaurateur uit om te voorkomen dat het beeld bedorven wordt.

Verder bekijken we hoe voorwerpen bewaard worden en adviseren hierin. Zo worden boeken soms in een vochtige ruimte bewaard. Hierdoor lijden ze schade.”

Van den Bouwhuijsen merkt ook dat besturen niet altijd weten welke kostbaarheden ze in huis hebben. “Soms staan kostbare zilveren altaarschellen gewoon in de kerk,” vertelt hij. “Hieruit blijkt het belang van het werk van de commissie.”

Van den Bouwhuijsen noemt als oorzaak het veranderde personeelsbestand van de parochies. “Vroeger had elke parochie zijn eigen pastoor. Deze vormde een constante factor. Men werkt nu meer regionaal. Parochiebestuursleden hebben een zittingsduur van acht jaar. Dan treden weer nieuwe bestuursleden aan.”

Bewaarcondities

Van den Bouwhuijsen wijst kritisch op de bewaarcondities van liturgische gewaden. “Deze moeten liggen, benadrukt hij. “Er is een tendens om kerken aan te kleden met oude gewaden en vaandels van de zolder. Zo ontstaat er in de kerk een overdaad aan spullen. Met name voor vaandels en gewaden is dit zeer schadelijk. Ze verschieten van kleur, ze gaan ‘lubberen’. Vroeger kwamen deze vaandels enkel te voorschijn bij grote feesten. Beperk het ook nu daartoe. Wat er altijd staat, zie je niet meer. Als bepaalde objecten enkel bij belangrijke feesten te zien zijn, vallen ze ook echt op,” aldus Van den Bouwhuijsen.

Jan van den Bouwhuijsen is al jarenlang een vaste waarde binnen de diocesane commissie kerkelijk kunstbezit. Met gevoel voor schoonheid en liturgie staat hij kerk- en parochiebesturen ter zijde bij hun inzet voor het behoud van kerkelijke kunstvoorwerpen.

Processiekrans (2009) door R. Bouwmeester. Aan de voorzijde het Lam Gods. Op de achterzijde de vredesduif. Privécollectie.

Herbestemming erfgoed

De kunstcommissie speelt ook een rol bij de herbestemming van religieus erfgoed. “Als een kerk wordt gesloten, maken we een overzicht van alle goederen die er zowel in kerk, sacristie en pastorie aanwezig zijn. Allereerst kunnen buurkerken kiezen uit de voorwerpen die zij willen gebruiken. Vervolgens nodigen we de andere parochies uit ons bisdom uit. We organiseren dan een kijkdag. Hetgeen resteert wordt opgeslagen in het depot.” Het depot is gevestigd in het gebouw van het dekenaat Het Markiezaat in Roosendaal. “Het is niet de bedoeling dat de objecten daar blijven,” vervolgt Van den Bouwhuijsen. “De SKKN weet wat zich bij ons in depot bevindt en welke behoeftes er in het land bestaan. Zo is er onlangs vanuit ons depot een Antoniusbeeld naar de parochie van het Drentse Zwartemeer gegaan. Ik zelf had nog nooit van deze plaats gehoord,” lacht hij.

Inventarisatie

“We hebben het werk onderling verdeeld” vertelt Jan van den Bouwhuijsen. “Zelf inventariseer ik met twee andere leden in het westelijk deel van het bisdom. Een andere ploeg in het oostelijk deel. De Roosendaalse en Steenbergse Vliet vormen de grens. We gaan eens in de veertien dagen op pad. Inventarisatie is een tijdrovend werk. Met een relatief eenvoudige kerk zijn we vijf maandagen bezig. De inventarisatie van de kerkschatten van de H. Willibrordusbasiliek te Hulst kostte ons vijftien maandagen.

We fotograferen alle voorwerpen digitaal. De digitale foto's worden op een DVD gezet en naar de SKKN verzonden. Daar maken ze voor elke kerk een basisregistratie. In de tussentijd wordt de beschrijving van de kunstobjecten verder uitgewerkt. Dit resulteert in een definitief rapport, dat voor de parochie als basis geldt voor het beheer en behoud van de kunstobjecten.”

Kerkschatten

Soms bemiddelen leden van de kunstcommissie tussen parochiebesturen en musea. Hierin zijn een aantal mooie resultaten behaald. “Sommige kerkschatten hebben museale waarde. Soms leggen we voor een parochie contact met een museum.” Zo is het zilverwerk van de voormalige Sint Jansparochie te Roosendaal naar het museum ‘De Ghulden Roos’ gegaan. In dit museum is een kerkzaal ingericht, waarin stukken uit gesloten Roosendaalse kerken worden getoond. Zo documenteert dit museum een stuk Roosendaalse kerkgeschiedenis.

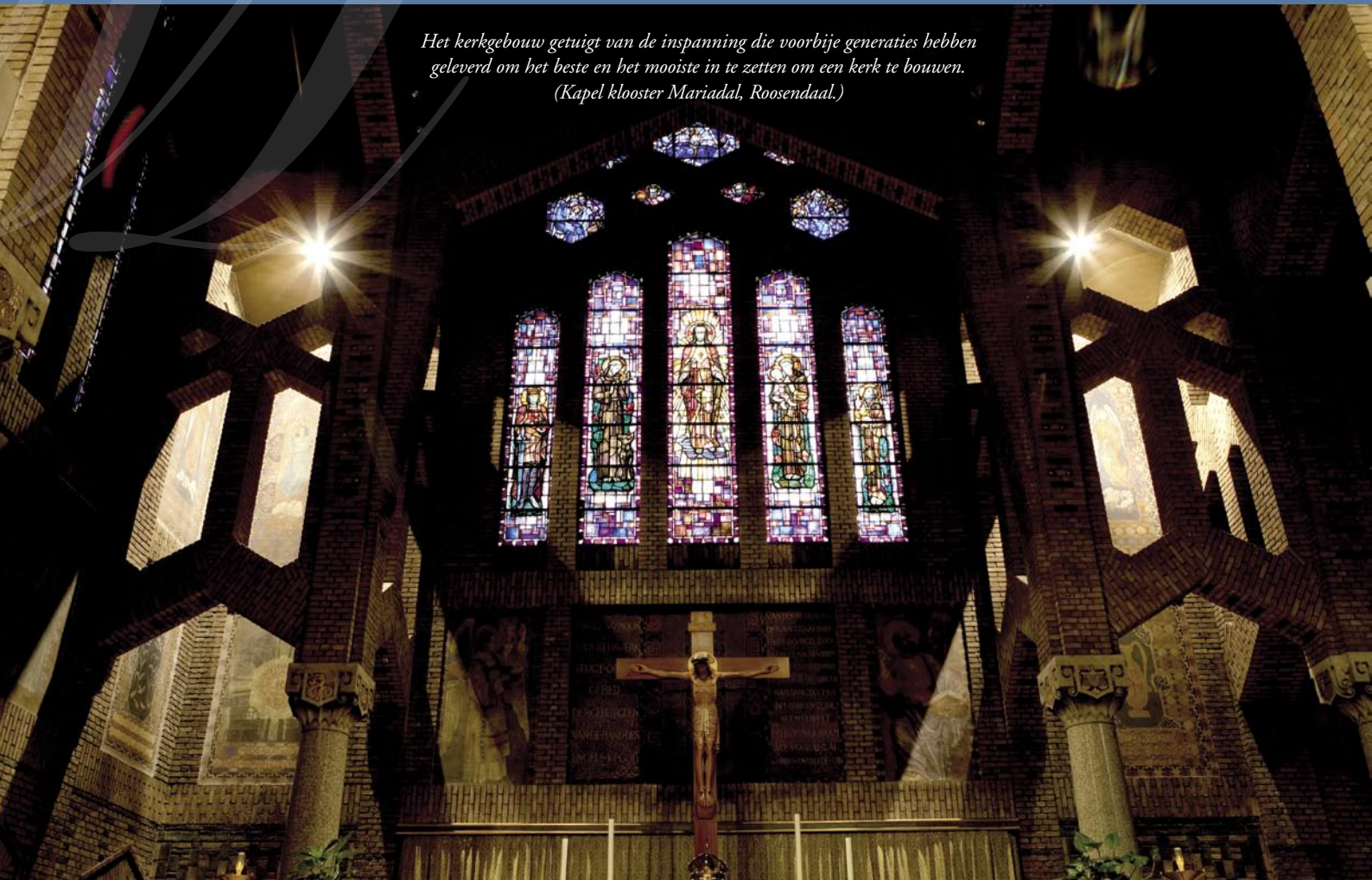
Soms ontdekt men bij de inventarisatie echte kunstwerkjes. “In Halsteren is een zilveren staakmadonna aangetroffen. Deze moest nodig gerestaureerd worden. In overleg met het parochiebestuur is tot herstel besloten. Bij de restauratie bleek dat het om Breda's zilverwerk ging.”

Hans de Jong

Monumentenstatus en het kerkgebouw

*Het kerkgebouw getuigt van de inspanning die voorbije generaties hebben geleverd om het beste en het mooiste in te zetten om een kerk te bouwen.
(Kapel klooster Mariadal, Roosendaal.)*

Kerken zijn gebouwd als godshuis. De monumentenstatus is een publieke erkenning van de cultuurhistorische waarde, maar brengt ook een lastenverzwaring met zich mee.

Uit erkenning van het algemeen belang en als erkenning van een bepaalde architect kan de monumentenstatus worden toegekend. De monumentenstatus, die de overheid kerkgebouwen kan verlenen, is een uitdrukking van de waardering voor met name de architectonische en cultuurhistorische waarde van het gebouw. Het kerkgebouw getuigt van de inspanning die voorbije generaties hebben geleverd om het beste en het mooiste in te zetten om een kerk te bouwen,

en ruimte te maken voor God in het eigen leven en het leven van de gemeenschap, het dorp en de stad.

In totaal heeft ongeveer 55% van de katholieke kerkgebouwen in Nederland de status van monument. Het gaat om 935 kerken. Meestal zijn het rijksmonumenten, maar ook gemeentes kunnen een gemeentelijke monumentenstatus verlenen. De monumentenstatus kan helpen de gebouwen te behouden voor de toekomst.

Gevolgen monumentenwet

Wat betekent, naast waardering van de overheid, de monumentenstatus precies voor een kerkgebouw en de eigenaar? Allereerst van belang is dat de Monumentenwet in werking treedt. Dit houdt in dat het gebouw juist monument is, om het te behouden zoals het is. De overheid heeft hiertoe de Monumentenwet als instrument om de eigenaar hierin te sturen. De overheid wordt daarmee als het ware een 'tweede eigenaar', waarmee altijd overleg plaats moeten vinden om veranderingen aan te kunnen brengen in het gebouw. Zonder toestemming van die instantie is niets mogelijk.

Zo krijgt een parochie met een monument te maken met beperkingen die de overheid kan opleggen. Bijvoorbeeld beperkingen op het terrein van energie-beheer. Een parochiebestuur dat voorzetbeglazing wenst of zonnepanelen ten gunste van het energie-beheer van het kerkgebouw, wat een verandering van het monument teweegbrengt, moet er rekening mee houden dat daar niet direct toestemming voor wordt gegeven.

Doordat de vrijheid van inrichting wordt beperkt, neemt de economische waarde van het gebouw af. Een recente schatting geeft aan dat de economische waardevermindering van kerken die tot monument worden verklaard maar liefst 66% is. Ter vergelijking: voor woonhuizen die monument worden geldt een waardestijging van 10%. Ook brengen de eisen die aan een monument worden gesteld hogere kosten met zich mee.

De monumentenstatus beperkt de vrijheid van de parochie zeker ook ten aanzien van herinrichting, verbouwing, afbraak en dergelijke. Verder kunnen er, als er subsidie wordt verleend, door de instantie die die subsidie geeft aanvullende eisen worden gesteld. Bijvoorbeeld bij een instandhoudings-subsidie geldt dat de parochie gevraagd kan worden de kerk open te stellen in het kader van het algemeen belang. Dit vraagt een ander kerkbeheer, waarin rekening moet worden gehouden met veiligheid en toezicht. Er moeten mensen zijn die de kerk openstellen en een oogje in het zeil houden.

Verlening monumentenstatus

Een monumentenstatus geeft voor het gevoel een eeuwigheidswaarde. Afbraak van een monument is voor velen ondenkbaar. Het gebouw is immers niet voor niets een monument.

In de huidige situatie is het zo dat een kerk kan worden aangewezen als monument, waarop de eigenaar eventueel een afwijkende mening kenbaar kan maken. De eigenaar wordt gehoord, maar de monumentenstatus kan alsnog opgelegd worden.

Een parochiebestuur dat te maken krijgt met een aanwijzing tot monument, moet in dit traject altijd een machtiging verkrijgen van de bisschop. Het Algemeen reglement voor parochiebesturen bepaalt dit in artikel 53. Dit bepaalt dat parochies in overleg gaan met het bisdombestuur op het moment dat er sprake is van een voorgenomen besluit tot plaatsing op een monumentenlijst van een burgerlijke overheid.

Subsidies en kosten

Hoewel een kerk met een monumentenstatus toegang krijgt tot speciale subsidies, is een monumentenstatus geen garantie voor voldoende financiële middelen. Als steeds meer gebouwen de monumentenstatus krijgen, moeten de beschikbare subsidiegelden over steeds meer kerkgebouwen verdeeld worden. Subsidies kunnen wezenlijk bijdragen, maar parochies zullen ook altijd zelf veel op moeten brengen. Instandhouding zal altijd een grote zorg blijven.

Neem de restauratie van een denkbeeldig monumentaal kerkgebouw met een restauratieplan. In de regel komt ongeveer 90% van de kosten uit het restauratieplan in aanmerking voor subsidie. Gebruikskosten, zoals verwarming, toiletten, maatregelen vanwege brandveiligheidseisen, vallen volledig buiten de subsidiabele kosten. Van die 90% subsidiabele kosten komt, als een plan wordt goedgekeurd, volgens de Rijkssubsidie-regeling op papier 70% in aanmerking voor subsidie.

Bij een restauratieplan van € 1.000.000 betekent dit dat circa € 100.000 niet-subsidiabel is en dus al door de parochie zelf moet worden betaald. Van de € 900.000 subsidiabele kosten die overblijft, moet de parochie vervolgens zelf nog 30% bijeen brengen. Dus zo'n € 300.000. In totaal betaalt deze parochie dus ongeveer € 400.000 van € 1.000.000. Bijna de helft. Het zou al flink schelen als de overheid hierop een vrijstelling zou geven van de BTW van 19%.

Bronnen: <http://wetten.overheid.nl>, en: Onderzoek herbestemming kerken en kerklocaties, 2008 (Belvédère rapport).

Het heilige in de wereld

Kerkgebouwen zijn gebouwd om het geloof te vieren. Ze zijn een plaats bij uitstek voor de ontmoeting met God. Maar het heilige is niet gebonden aan een gebouw en ook het geloof blijft niet beperkt tot de ruimte binnen de kerkmuren.

Onze kerken zijn op de eerste plaats gebouwd om het heilige te vieren. Dat heilige is meer dan de eucharistie, al zal in onze kerken meestentijds deze vorm van liturgie worden gevierd.

Het heilige wordt ook gevierd in verkondiging, in het vieren van andere sacramenten, in godsdienst-oefeningen, toespraken, in de stilte, in tekens en beelden die er te zien zijn. En meestal zitten er niet zomaar een paar ruiten in de sponningen, maar spreken ook de ramen een taal die in overeenstemming is met het vieren van het heilige.

Het heilige zelf is niet gebonden aan een gebouw. Het sacrale dat wij vieren in onze kerken kan en gebeurt ook op andere plaatsen, al dan niet met muren en een dak omgeven.

Toen Mozes de berg Horeb naderde, zag hij de doornstruik die niet verbrandde en hoorde hij de stem van de Heer, die sprak: "Dit is heilige grond" (Ex. 3, 5). Niets geen gebouwen, maar midden in het land werd het heilige gevierd.

Het kerkgebouw

In onze dagen en omgeving hebben wij onze kerkgebouwen, waarin wij onze liturgie vieren. Het heilige is voor ons onverbreekelijk met onze kerken verbonden. Op het eerste zicht zou je kunnen zeggen dat we door ons samenkomen in die gebouwen ons afsluiten van de buitenwereld. We willen rust en zeker ook de zorgen van alle dag even vergeten; het geluid van de buitenwereld klinkt er nauwelijks in door. Even de boel de boel laten. Maar zo is het niet; zo is het helemaal niet.

Wanneer we na onze kerkdiensten weer teruggaan naar het leven van alle dag, mogen we iets van het heilige mee te nemen. Evenzeer mogen en behoren we ook het leven van alle dag meenemen naar de plaats waar we het heilige vieren. Op deze wijze confronteren en verbinden we het leven van alle dag en het heilige met elkaar.

Sacraliteit

Kerkgebouwen zijn dus niet per se noodzakelijk voor wat er plaatsvindt, maar het blijkt dat over de hele wereld verspreid de kerk als een plaats van heiliging een gewoonte is geworden. Maar let wel: de sacraliteit van zo'n gebouw is er niet zomaar, tenminste niet altijd (meer) wordt dit zo gevoeld.

Deze sacraliteit wordt in het bijzonder opgeroepen op de specifieke wijze in het ritueel, zeg maar in de liturgie, die er op gezette tijden gevierd wordt. Neem het lezen van de Schrift: in de liturgie is de Schrift het Woord van God. Daar wordt het aan ons verkondigd. Dat is anders dan wanneer we op een willekeurige manier er over spreken en horen. Het Woord wordt door het ritueel present gesteld. In het sacramentele en ook in de liturgie is het niet het ritueel dat het heilige is, maar het heilige heeft plaats in het ritueel.

Ook om die reden wonen we zo'n ritueel niet bij, maar vieren we de liturgie en voltrekken we ieder op een eigen wijze door onze deelname het ritueel. Wie een ritueel 'bijwoont', plaatst zichzelf buiten de gemeenschap die het heilige viert. Op zo'n moment wil je het alleen maar zien, kijken hoe en wat men doet.

Een 'leeg' graf

Het kerkgebouw is niet alleen huis van God als wij daarin aanwezig zijn, maar het is dat ook als mensen er niet zijn, omdat God er aanwezig is in het Allerheiligste dat er wordt bewaard, en omdat het gebouw is geconsacreerd. Dit is het evenzeer ook huis van God als wij het leeg noemen, dat wil zeggen zonder mensen. Ook dat heeft z'n betekenis.

Frappant is hoe in de Schrift het 'Woord van God', Christus zelf dus, een dynamiek vertoont wanneer mensen zich verzamelen bij het 'lege' graf op die eerste dag van de week. Leeg wil niet zeggen dat er niets is. Leeg wil hier verwijzen, dat de Levende ons is voorgegaan. "En nu gaat Hij u voor naar Galilea". (Mt. 28, 6.7).

*Vanuit de liturgie worden de gelovigen gezonden in de wereld.
Op het tabernakel van de kerk in Zierikzee
is Christus afgebeeld met de Samaritaanse vrouw.
Jezus gaat buiten de eigen kring met haar in geloofsgesprek.
(H. Willibrorduskerk in Zierikzee)*

Zending en opdracht

In onze kerken staat het altaar als verwijzing naar Christus' aanwezigheid. Zowel een kerk met meer als een kerk met minder aanwezigen om het heilige en de sacramenten te vieren, én de kerk die het lege graf in zich draagt, is altijd een teken van datgene wat de diaken als laatste bij het einde van de viering de mensen toeroept: "Ite missa est."

Dit betekent: ga naar je goede werken, of: verricht je zending, of: ga nu aan de slag, en ook: ga de wereld in. Het getuigt ervan dat het vieren van de sacramenten en het samenkomen in de liturgie als uitdrukking van een ontmoeting met God niet bij de kerkdeuren ophoudt.

Kerken zijn een levend teken van aansporing om te doen wat we in die gebouwen gevierd hebben en weer zullen vieren: het heilige onder de mensen brengen.

Wim Tobé, diaken
Voorzitter Diocesane commissie voor liturgie

Diocesane Pastorale Raad over kerkgebouwen

Viermaal per jaar komt in de Volkasbdij in Ossendrecht de Diocesane Pastorale Raad bijeen om met de bisdomleiding te spreken over een inhoudelijk thema. In de bijeenkomst in mei stonden de kerkgebouwen centraal.

Centrale vragen op de vergadering van de Diocesane Pastorale Raad (DPR) van mei waren: Hoe kijken we met gelovige ogen naar de situatie van de gebouwen die we beheeren? En in hoeverre heeft het kerkgebouw te maken met ons geloofsgesprek? De DPR bestaat uit drie dekenale delegaties. Die hadden bij wijze van voorbereiding voorafgaand aan de DPR-vergadering al een inhoudelijke bespreking aan het onderwerp gewijd.

Levende stenen

Voor de start van het gesprek, verzorgde vicaris-generaal Vincent Schoenmakers een inhoudelijke opmaat. In zijn inleiding ging hij onder meer in op de levende stenen: “In het Nieuwe Testament is al sprake van het bouwen van een Kerk.

In I Petrus 2, 5 wordt gesproken over de Kerk als een ‘geestelijke tempel’ opgebouwd uit ‘levende stenen’. En die stenen zijn wij. Zo’n gebouw laat zich niet bemeten of berekenen. Zo’n gebouw wordt opgericht en staande gehouden door het samenkomen van mensen in de naam van Jezus, mensen die samenkomen om zijn leven, dood en verrijzenis te vieren.”

“Een goede kerkruimte maakt eerbiedig, helpt ons om ons tot God te keren. En die ruimte voor God moeten we eerst in onszelf maken, maar daarnaast is die ruimte fysiek en lokaal nodig. God in ons midden. Hij krijgt en houdt er plaats in ons midden,” aldus de vicaris.

Kerk en staat

Na een gezamenlijke maaltijd vond het gesprek plaats. Daarin ging bisschop Van den Hende nader in op thematieken als de scheiding van Kerk en staat. De scheiding van Kerk en staat geldt de inhoud. Dat betekent dat de staat zich niet bemoeit met wat de Kerk leert. Dit staat een positieve betrokkenheid van de overheid op kerkgebouwen niet in de weg. En die betrokkenheid kan zich financieel uiten. De kerkgemeenschap wordt kleiner en het aantal kerkgebouwen is groot. Er zijn veel kosten mee gemoeid.

Maar in het maatschappelijk verkeer geldt vaak de regel: wie betaalt bepaalt. Dat betekent dat financiële bijdragen ook kunnen leiden tot inmenging. Kerkgebouwen lijken soms beschouwd te worden als gemeenschappelijk eigendom, terwijl het eigendom toch in eerste instantie ligt bij de parochie, en de biddende gemeenschap die samenkomt in het gebouw.

Behoud kerkelijke functie

De bisschop lichtte het diocesane standpunt toe dat het behoud van de kerkelijke functie de beste garantie is voor behoud van het kerkgebouw op langere termijn. Herbestemmingen zonder kerkelijke functie blijken bovendien niet altijd zomaar te kunnen bestaan en zijn maar beperkt mogelijk. Niet elke kerk kan herbestemd worden tot cultureel centrum of bibliotheek.

*Met de ogen van het geloof
is het kerkgebouw het huis van God.
Het is de ruimte die de gemeenschap
apart zet voor God. Het is de plaats waar
de Heer aanwezig is in het sacrament.*

Bisschop Van den Hende: “De bisschoppen hebben landelijk gesteld dat wanneer een parochiegemeenschap een kerk niet meer kan betalen en onderhouden, afbraak van die kerk de eerste optie is. Maar we moeten ook goed kijken wat we kunnen behouden. Ten behoeve van het geloofsverhaal, en omdat we geen cultuurbarbaren zijn.”

Moelijke beslissingen

In het gezamenlijke gesprek kwam onder meer de belangrijke sociale functie aan bod die kerken kunnen hebben. De waardering van de gemeenschap is groot als de kerk opengesteld kan worden bij calamiteiten in het dorp of de wijk. Zowel kerkelijke als niet-kerkelijke mensen waarderen dat zeer.

Ook werd gevraagd om een helder beleidskader voor bestuurders van parochies om hen te sterken bij eventuele moeilijke beslissingen die genomen moeten worden rond de gebouwen.

Van bisdomzijde wordt daartoe in 2009 een beleidstekst aangereikt. En bestuurders van parochies kunnen een beroep doen op diocesane ondersteuning, in de vorm van bijvoorbeeld de introductie cursus voor nieuwe bestuursleden.

Gerard de Rooij, econoom van het bisdom, gaf aan dat er inmiddels in diverse parochies ervaringen zijn opgedaan met herbestemming en dat zo op verschillende plekken deskundigheid is opgebouwd waar andere parochies hun voordeel mee kunnen doen.

Geloof voorop

Van belang is dat besturen zich goed toerusten om het gesprek te voeren met parochianen en met partijen in de naaste omgeving. Dat betekent ook: vanuit het geloof nóg beter met elkaar het gesprek aangaan over de betekenis van het gebouw, om zo naast het zakelijke verhaal ook een helder verhaal te hebben over de geloofswaarde van het gebouw en wat dit betekent voor het kerkelijk gebruik ervan. Zo zullen keuzes die worden gemaakt, bijvoorbeeld rond nevenfuncties, nog beter toegelicht kunnen worden.

Aan het eind van de bespreking sloot de bisschop de vergadering: “Het mooie van deze bijeenkomst is dat we over het kerkgebouw hebben kunnen spreken vanuit het geloof. Het kerkgebouw kan aanleiding zijn tot geloofsgesprek. Ik hoop dat het project over het kerkgebouw als huis van God zal uitnodigen om met de ogen van het geloof te blijven kijken naar het gebouw.”

Daphne van Rosendaal

De liturgie van de kerkwijding

*De kerk- en altaarwijding is een van de meest plechtige liturgische handelingen.
Het kerkgebouw wordt apart gezet voor de eredienst aan God.*

De kerkwijding is een bijzondere gebeurtenis en menige parochie viert jaarlijks het feest van de verjaardag van de kerkwijding. Vroeger ging dit gepaard met een kermis en verschillende kermissen vinden in het kerkwijdingsfeest of patroonsfeest van de plaatselijke kerk hun oorsprong. De wereldkerk viert op 9 november het kerkwijdingsfeest van Sint Jan van Lateranen, de oorspronkelijke bisschopskerk van Rome.

Voor de katholieke gelovige heeft een kerkgebouw een speciale betekenis, het is een aan de profane ruimte onttrokken ruimte, bestemd voor de eredienst. De onttrekking aan het werelds domein begint al bij het begin van de werkzaamheden. In een eigen liturgische plechtigheid worden het bouwterrein en de eerste steen gezegend en geplaatst. De eerste steen verwijst naar Jezus, die zelf de hoeksteen is van de Kerk, de gemeenschap waarin wij als levende stenen worden ingevoegd. Als de bisschop met zijn gevolg in processie over het terrein trekt zingen de gelovigen Psalm 84. De Psalmist bezingt in deze Psalm Jeruzalem, de plaats waar God verblijft: “De stad van de Heer der hemelse legers, Hij houdt haar eeuwig in stand.”

Wanneer de kerk gereed is, wordt deze plechtig ingewijd. De bisschop, assistenten en gelovigen komen bijeen bij de ingang van de kerk. Degenen die aan de bouw hebben meegewerkt dragen het gebouw aan de bisschop over. Vervolgens zegent de bisschop water en besprenkelt daarmee de muren van de kerk, het altaar en het kerkvolk. Het kerkvolk vormt immers een geestelijke tempel. Dan begint de woorddienst. In de viering wordt de litanie van de heiligen gezongen. We vieren de eucharistie, de zelfgave van Jezus, in vereniging met hen die zelf hun leven voor het geloof gegeven hebben.

De bisschop spreekt een apart wijdingsgebed uit, waarin de bedoeling wordt uitgedrukt om de kerk voor altijd aan de Heer toe te wijden. De bisschop zalft de muren en het altaar van de kerk met chrisma. Hij bewierookt het altaar, de muren van de kerk en het gelovige volk. Het altaar wordt verlicht, waarbij het licht verwijst naar Jezus die het licht is.

De liturgische handelingen verwijzen naar een blijvend gebruik van de kerk als huis van God. Waar dat niet mogelijk blijkt, kan een kerkgebouw worden onttrokken aan de eredienst. Hiervoor kent de Kerk geen officiële liturgie. In deze situatie wordt vaak op plechtige wijze voor het laatst eucharistie gevierd in het kerkgebouw. Aansluitend worden het boek met het woord van God en de ciborie met het heilig sacrament in processie vanuit de kerk naar elders gebracht.

Omdat het gebouw het huis van God is, waar de gelovigen lief en leed hebben gedeeld en het geloof hebben gevierd, zal een onttrekking aan de eredienst met grote zorgvuldigheid worden omgeven.

Hans de Jong

De ritus van kerk- en altaarwijding is opgenomen in het Pontificale Romanum, het officiële liturgische boek waarin de niet-eucharistische handelingen, die aan de bisschop zijn voorbehouden, zijn opgenomen.

Kerk in de steigers

Kapelberg

Op 31 mei 2009 zegende vicaris-generaal Schoenmakers de pas gerestaureerde kapel van de Kapelberg tussen Roosendaal en Oud-Gastel in. De kapel lag vroeger midden in de weilanden maar bevindt zich nu tussen industrieterreinen.

Ze is toegewijd aan Onze Lieve vrouw, Troosteres der Bedroefden. Voor velen vormt de kapel een baken in een drukke en woelige tijd. De laatste jaren heeft ze ook een multiculturele dimensie. Toen de eerste Tamils in ons land arriveerden, werden verschillenden gehuisvest in het asielzoekerscentrum te Oud-Gastel.

Zij zochten en vonden troost bij Maria op de Kapelberg. Nu is er jaarlijks op een zondag rond het feest van Maria Geboorte (8 september) een eucharistieviering voor hen op deze plek.

De kapel is een rijksmonument. Ze is in 1897 gebouwd op de plaats waar in de zestiende eeuw een kapel stond. Deze kapel is in de zeventiende eeuw, toen Brabant generaliteitsland was, afgebroken. Hierna bleven mensen naar de Kapelberg komen om voor hun zieken te bidden.

In 1822 wist de katholieke familie Van Gilse de grond rond de Kapelberg in handen te krijgen. Buurtbewoners wisten deze familie te overtuigen de kapel weer op te bouwen. De huidige kapel heeft een neo-romaans uiterlijk met gotische elementen.

Weer en wind deden hun werk zodat de kapel herhaaldelijk gerestaureerd moest worden. In 1981 vond de eerste grote restauratie plaats. De Roosendaalse bevolking toonde bij deze gelegenheid zijn betrokkenheid bij de kapel. Onlangs was een nieuwe restauratie noodzakelijk. Er kwam een nieuwe dakbedekking, de houtconstructie werd vernieuwd en binnen- zowel als buitenmuren werden geschilderd. Binnen werden de muren opnieuw bepleisterd. Tijdens de restauratie kwamen constructieproblemen aan het licht. Hierdoor duurde dit hele proces langer dan verwacht.

In de tussentijd vereerden gelovigen Maria in een zeecontainer, dit ook gedurende de meimaand. Op 31 mei keerde Maria weer naar haar vertrouwde plaats terug, in een kapel die weer decennia lang tegen weer en wind bestand is.

BOONSTOPPELVERF

· SINDS 1890 ·

www.boonstoppelverf.nl

Een PPG Merk

liturgisch vormgeven
aan katholieke kerk interieurs

PIM VAN DIJK
bouwen aan de kerk

T: 0575-528803 www.pimvandijkdesigns.nl M: 06-50268638

Jobse

NIEUWBOUW. ONDERHOUD. RESTAURATIE

LOODGIETERS LEIDERS KOPERSLAGERS

bezoekadres
Elektraweg 17
4338 PK Middelburg

postadres
Postbus 8097
4330 EB Middelburg

telefoon
(0118) 61 27 13
fax
(0118) 62 36 83

e-mail
info@jobsebv.nl

JOBSE bv is een landelijk werkend bedrijf dat gespecialiseerd is in het verwerken van loden,-koperen,- en zinken bekledingen en natuursteenleien bedekkingen op o.a monumentale gebouwen alsmede nieuwbouwprojecten.

**PRIESTER OF DIAKEN WORDEN
VANUIT JE BEROEP**

pb
bovendonk
priester- en diakenopleiding

*een deeltijdopleiding met een eigen
aanbod aan hen die vanuit hun beroep
priester of diaken willen worden*

Informatie: Priester- en Diakenopleiding Bovendonk
Hofstraat 8 · 4741 AK Hoeven · Telefoon: **0165-504277**
E-mail: secretariaat@bovendonk-opleidingen.nl
Website: www.bovendonk-opleidingen.nl
Uw steun is welkom: P 2580680 t.n.v. Stichting PDOB te Breda

'Ik antwoord op
wat U in mijn hart
hebt gelegd'

www.roeping.nu

Relisound ave

Geluid
Beeld
Ringleiding
Kerktelefoon

Relisound Tel: 0113-229519
info@relisound.nl www.relisound.nl